

**IKKILAMCHI NOMINATSIYA MUAMMOSIGA KOGNITIV
YONDASHUV**

Sultonova Shoxista Muxammadjanovna
Alfraganus universiteti prof., f.f.d.
ms.sultana74@mail.ru +998995825050

Sodiqova Sabohat Ilhom qizi
Xalqaro Nordik Universiteti *katta o'qituvchisi*
sabohatsadikova92@gmail.com +998974030787

**COGNITIVE APPROACH TO THE PROBLEM OF SECONDARY
NOMINATION**

Sultonova Shoxista Muxammadjanovna
Alfraganus University, prof., DSc.
ms.sultana74@mail.ru +998995825050

Sodiqova Sabohat Ilhom qizi
Senior teacher at Nordic International University
sabohatsadikova92@gmail.com +998974030787

**КОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД К ПРОБЛЕМЕ ВТОРИЧНОЙ
НОМИНАЦИИ**

Султанова Шохиста Мухаммаджановна
Профессор Университета Альфраганус, доктор филологических наук.
ms.sultana74@mail.ru +998995825050

Садыкова Сабохат Ильхом кизи
Старший преподаватель Международного Университета Нордик
sabohatsadikova92@gmail.com +998974030787

Annotatsiya

Tilshunoslikning turli aspektlarida o'rganilishi mumkin bo'lgan ikkilamchi nominatsiya hamda shaxs ikkilamchi nominatsiyasi muammosi bugungi kunda nafaqat onomastikaning, balki pragmatika, lingvomadaniyatshunoslik, kognitiv tilshunoslikda ham e'tiborni tortayotgan masalalardan bo'lib qolmoqda. Mazkur ishda ikkilamchi nominatsiya hodisasi kognitiv nuqtai nazardan o'rganib chiqiladi. Tasniflash, metafora va kontseptual xaritalash kabi kognitiv jarayonlarni tahlil qilish orqali, tadqiqot tilning inson idrokini aks ettirish va shakllantirishning murakkab usullarini ochib beradi. Ikkilamchi nominativ birliklar, jumladan, taxalluslar, obrazli nomlar tasnif va assotsiatsiyadan kelib chiqadigan aqliy tasvirlar va kontseptual tuzilmalar mahsuloti sifatida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kognitiv yondashuv, ikkilamchi nominatsiya, kategoriyalashtirish, konseptual xarita, metafora, shaxs nominatsiyasi, kognitiv mexanizm

Abstract

The problem of secondary nomination and personal secondary nomination, which can be studied in various aspects of linguistics, is one of the issues attracting attention not only in onomastics, but also in pragmatics, linguistics, and cognitive linguistics. In this work, the phenomenon of secondary nomination is studied from a cognitive point of view. By analyzing cognitive processes such as categorization, metaphor, and conceptual mapping, the study reveals the complex ways in which language reflects and shapes human perception. Secondary nominative units, including nicknames, figurative names, are analyzed as products of mental images and conceptual structures arising from classification and association.

Key words: cognitive approach, secondary nomination, categorization, conceptual map, metaphor, person nomination, cognitive mechanism

Аннотация

Проблема вторичной номинации и личной вторичной номинации, которую можно изучать в различных аспектах языкознания, является одним из вопросов, привлекающих внимание не только ономастики, но и прагматики,

языкознания, когнитивной лингвистики. В данной работе феномен вторичной номинации исследуется с когнитивной точки зрения. Анализируя когнитивные процессы, такие как категоризация, метафора и концептуальное картирование, исследование раскрывает сложные способы, которыми язык отражает и формирует человеческое восприятие. Вторичные номинативные единицы, в том числе прозвища, образные имена, анализируются как продукты мыслительных образов и концептуальных структур, возникающих в результате классификации и ассоциации.

Ключевые слова: когнитивный подход, вторичная номинация, категоризация, концептуальная карта, метафора, номинация личности, когнитивный механизм.

Ikkilamchi nominatsiya muammosiga turli tilshunoslar har xil nuqtai nazardan yondashadilar va turli lingvistik nazariyalarga asoslanib tahlil qiladilar. Shunday yondashuvlardan bir kognitiv yondashuv bo‘lib u ikkilamchi nominatsiya hodisasini hozirgi zamon tilshunosligidagi dolzarb muammolar bilan uzviy bog‘liqlikda tadqiq etish imkonini beradi. Kognitiv yondashuv til miyadagi kognitiv jarayonlarni aks ettirishini va shakllantirilishini o‘rganadi. Unga ko‘ra ikkilamchi nominatsiyalar aqliy tasavvurlar va kontseptual tuzilmalar orqali paydo bo‘ladi. Tasniflash, konseptual metafora, konseptual xaritalash kabi kognitiv mexanizmlarning ikkilamchi nominatsiya jarayoniga ta’sirini o‘rganish ham mazkur muammoga kognitiv yondashuvning asosi hisoblanadi.

Kategoriyalash, ya’ni, tasniflash deganda obyektlar, g‘oyalar va voqea-hodisalarni umumiy yoki o‘xshash xususiyatlariga asoslanib toifalar deb ataluvchi guruhlariga kiritish tushuniladi [3]. Bunday kognitiv mexanizmning ikkilamchi nominatsiya jarayonidagi o‘rni haqida taniqli tilshunoslarning ilmiy asarlarida so‘z yuritiladi. Jumladan, amerikalik olim Jorj Lakoff ta’kidlashicha, ismlar biz dunyoni his qilishimiz uchun foydalanadigan asosiy toifalarni aks ettiradi va shaxsni anglashimiz, uni qanday qabul qilishimizga ta’sir ko‘rsatadi [4]. Kategorizatsiyaning shaxs nominatsiyasida semantik ma’noga ta’siri haqida

D.Gierarts fikr yuritadi [2]. Darhaqiqat, shaxsning turli ijtimoiy vaziyatlarda turlicha atalishi inson miyasida sodir bo‘layotgan tasniflash jarayonining mahsuli hisoblanadi. E.Rosh ikkilamchi nominatsiyani kognitiv nuqtai nazardan tushunishga qaratilgan ahamiyatli fikrlarni bildirar ekan, “asosiy darajali toifalar aniqlik va umumiylik o‘rtasida muvozanat saqlay olishi sababli ma’lumotlarni tasniflashda eng samarali hisoblanadi”[6]. Bundan tashqari, Rosh o‘z ishida prototip tushunchasiga to‘xtalib, “prototiplar o‘xshashlikka asoslangan yangi holatlarni tez anglay olish va taqqoslashga xizmat qiladigan kognitiv ma’lumot nuqtalari sifatida xizmat qiladi”[6] deya ta’kidlaydi. Prototiplar kategoriyani dalillab kela oladigan aqliy tasvirlardir. Ular shaxsga umumiy xususiyatlar asosida toifalarni tezda aniqlash hamda tushunchalarni bir-biriga bog‘lashda yordam beradi. Kognitiv kategoriyalashning shaxs nominatsiyasida qo‘llanilishi nominativ birliklarning tilda deyarli aks etmaydigan, asosan ong orqali idrok etiladigan turli xususiyatlarga ko‘ra toifalarga ajratilishida namoyon bo‘ladi. Ongimizda yuz beradigan toifalash natijasida shaxs nomlarini mashhur yoki nodir nomlar, etnik mansublikni ko‘rsatuvchi nomlar, shaxsning yoshiga, jinsiga qarab tanlanadigan nomlar kabi kategoriyalar yuzaga keladi.

Shaxs ikkilamchi nominatsiyasida muhim o‘rin tutgan kognitiv mexanizmlardan yana biri bu metaforadir. Metaforalar ikkinchi darajali nominatsiyalarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ular odamlarga bir-biriga bog‘liq bo‘lmagan tushunchalar o‘rtasida aloqa o‘rnatishga imkon beradi. Misol uchun, raqobat sharoitida kimnidir “sher” deb atalsa, mardlik va shiddatlilik tasviri paydo bo‘ladi. Ushbu metaforik fikrlash ikkilamchi nominatsiyalar ortidagi ma’noni boyitib, ularga murakkab atributlarni yoki xatti-harakatlarni qisqacha etkazish imkonini beradi. Jorj Lakoff va Mark Jonson “Metaphors we live by” kitobida tushunchalar va kundalik tilimizni, shu jumladan nomlash amaliyotini to‘liq idrok etishimizda metaforaning ahamiyatini yoritib berishgan [5]. Metaforalar aniqroq tajribalar orqali mavhum tushunchalarni idrok etishda yordam beradi. Misol uchun, “vaqt”ni “pul” deb tushunish “vaqtni o‘tkazish” yoki “kelajakga sarmoya kiritish” kabi iboralarni keltirib chiqaradi, bu bizning vaqtimizni qadrlashimiz va uni

to'g'ri boshqarishimizga ta'sir qiladi. Ismlarda metaforalardan foydalanish shaxsga shu metaforadagi xususiyatni ko'rishga sabab bo'la oladi. Masalan, *Quvonch*, *Dilshoda*, *Sevinch*, *Shodiyona* kabi ismlar xursandchilik tasvirini yaratib, shaxs o'zini yoki atrofdagilar uni ijobiy qabul qilishiga xizmat qilishi mumkin. Ikkilamchi shaxs nominatsiyasida esa, masalan, taxalluslarda, ko'pincha belgilar yoki xatti-harakatlarni tasvirlash uchun metaforalardan foydalanadi. Bunda metaforik til vositasi xarakter haqidagi ma'lumotni yetkazishga xizmat qiladi.

Ikkilamchi nominatsiyalarning paydo bo'lishida kognitiv mexanizmlardan yana biri bo'lgan konseptual xaritalash alohida ahamiyatga ega. Konseptual xaritalash kognitiv aloqalar orqali turli tushunchalarni bir-biriga bog'lashni o'z ichiga oladi. Ikkilamchi nominatsiyalar assotsiatsiya, konnotatsiya kabi turli kognitiv jarayonlar orqali yuzaga keladi [1]. Shaxs nominatsiyasini konseptual xaritalashda bir kontseptsiya (masalan, insonning kasbi) tegishli atribut bilan bog'lanadi (masalan, o't o'chiruvchi uchun "qahramon" bo'lish).

Xulosa qilib aytganda, ikkilamchi nominatsiyaga kognitiv yondashuv nomlash amaliyotining kognitiv jarayonlar bilan bog'liqligi haqida qimmatli tushunchalarni beradi. Kategoriyalashtirish, metafora va konseptual xaritalash rollarini tahlil qilish orqali shaxsiy ismlar, taxalluslar, obrazli nomlar va ularning ma'nolari haqidagi tushunchalarni shakllantiradigan asosiy mexanizmlarni o'rganish mumkin. Ikkilamchi nominatsiyalar oddiy identifikatorlikdan ko'ra ko'proq vazifani bajaradi. Ular murakkab atributlarni, ijtimoiy dinamikani va madaniy hikoyalarni qamrab oladi. Nomlar ijtimoiy qadriyatlarni aks ettirishi, aqliy tasvirlarni uyg'otishi va ijtimoiy aloqalarni osonlashtirishi mumkin, bu ularning muloqotdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Umumiy qilib aytganda, ikkilamchi nominatsiyalar nafaqat lingvistik belgilar, balki chuqurroq ma'nolarni anglatuvchi, ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va o'ziga xoslikni idrok etishga ta'sir qiluvchi boy kognitiv konstruktsiyalardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fauconnier, G., & Turner, M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. Basic Books. – 2002.
2. Geeraerts, D. *Words and Other Wonders // Cognitive Linguistic Research*. Germany: Mouton de Gruyter. – 2006.
3. Gyori, G. *Basic level categorization and meaning in language // Argumentum* 9, – 2013. – pp 149-161.
4. Lakoff G. *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. University of Chicago Press, – 1987.
5. Lakoff, G., & Johnson, M. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press. – 1980.
6. Rosch, E. (1978). *Principles of Categorization // In Cognition and Categorization*. – 1978. – pp. 27-48.
7. Sodiqova S. I. *Decoding names: approaches to translating anthroponyms across cultures // International Conference on World Science and Resarch*. – 2024. – T. 1. – №. 1. – С. 43-47.
8. Sodiqova S.I. *Antroponimlarning ijtimoiy lingvistik ahamiyati: ijtimoiy tabaqalanish, geografik kelib chiqishi va gender ko'rsatkichi sifatida // CARJIS*. 2023. №2 (14). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/antroponimlarning-ijtimoiy-lingvistik-ahamiyati-ijtimoiy-tabaqalanish-geografik-kelib-chiqishi-va-gender-ko-rsatkichi-sifatida> (дата обращения: 08.10.2024).
9. Sulstonova Sh.M., Kallibekova N.M. *Лингвистические аспекты формирования вторичной языковой личности // CARJIS*. 2023. №3 (15). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lingvisticheskie-aspekty-formirovaniya-vtorichnoy-yazykovoy-lichnosti> (дата обращения: 08.10.2024).